

FRANȚA ȘI CULTURA FRANCEZĂ, SPAȚIU DE AFIRMARE A CREATIVITĂȚII ROMÂNEȘTI

FRANCE AND FRENCH CULTURE, A SPACE FOR THE ASSERTION OF ROMANIAN CREATIVITY

Mihaela Șt. RĂDULESCU

Universitatea Tehnică de Construcții București

e-mail: mihaelastadulescu@yahoo.fr

Abstract

The article proposes a diachronic and multidimensional presentation of the Romanian Francophilie, a social and cultural phenomenon with a long tradition and of great complexity, which thoroughly influenced the pattern of Romanian spirituality. The analysis highlights the specificity of the Romanian Francophilie and Francophonie, as grafted onto the Romanian people's Latinity and based on numerous elective affinities, which grant its great diversity of expression and endurance to the passing of time. The article also shows that the Romanian-French cultural relations have acquired the character of genuine exchanges – be they non-equivalent ones: original contributions by Romanian authors have penetrated the great French culture, which has thus become, thanks to the Francophonie, a space for free innovative thinking and a path towards universality.

Key words: culture, creativity, francophilia, francophonie, cross culture

Cuvinte cheie: cultură, creativitate, francofilie, francofonie, interculturalitate.

Desigur, atitudinea empatică a intelectualilor români pentru Franța, pentru limba și cultura franceză constituie un fenomen social și cultural de o mare complexitate și cu durată de peste două secole, care a influențat esențial structura spiritualității românești. Se știe că în tot cursul Evului Mediu și după aceea, până la Revoluția franceză, contactele Țărilor Române cu occidentul european au fost sporadice. De aceea, începuturile genezei afinității românilor pentru Franța, ca și a profundeii lor azeziuni la francofonie, trebuie căutate în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, când influența franceză s-a manifestat direct și profund prin intermediul francezilor nevoiți să se exileze după Revoluție. Unii dintre ei au devenit profesori de franceză – preceptori în familiile înstărite, iar alții secretari și consilieri la cancelariile domnești. Este adevărat că limba franceză pătrunsese în spațiul românesc și anterior, în mod indirect, prin intermediul unor ofițeri ruși și polonezi care vorbeau franceza și care erau în trecere sau care se stabiliseră în țările române. Influența franceză s-a întărit considerabil, devenind directă și sistematică, prin instalarea primilor consuli ai Franței la București și la Iași, în 1798. Despre acest secol al XVIII-lea, un istoric român scrie că „era secolul francez în care întreaga Europă vorbea și scria în franceză” [1]. În acest secol - în 1775 - se introduce la noi studiul limbii franceze în școală, alături de greacă, latină și slavonă, lucru esențial, căci s-a observat și este adevărat că învățământul a contribuit esențial la cultivarea francofoniei.

Alături de școlile autohtone, școlile franceze create în Principatele Române au meritul de a fi format mari personalități ale vieții culturale și politice românești - Iancu Văcărescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Alexandri, Matei Millo - viitorul domnitor Alexandru Ioan Cuza și ministrul său Mihail Kogălniceanu.

Familiile înstărite au deprins obiceiul de a-și trimite copiii să urmeze liceul și universitatea în Franța; printre primii au fost Paul Iorgovici și Sarmisa Bilcescu, care a obținut un doctorat în drept la Paris, în 1890, devenind autoarea primei teze de doctorat susținută de o femeie în Europa. Pe la 1820, a fost trimis la Paris, pentru a învăța actoria, Costache Aristia, iar după 1821 mulți tineri români au plecat în Franța, ca bursieri. Printre ei s-au aflat Petrache Poenaru, inventatorul „tociului rezervor” sau „stilografului”, pentru care a obținut un brevet francez, Barbu Catargiu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alexandri și alții. Cum și primii domnitori pământeni - Gheorghe Bibescu, Barbu Știrbei, Mihail Sturza – precum și iluștri oameni politici de mai târziu ca frații Golescu și frații Brătianu au studiat în universități franceze, se poate spune că aproape toată elita românească s-a format în Franța.

Dar adoptarea unui mod de viață occidental și mai ales „à la française” începe, la români spre 1830, societatea cunoscând în această epocă un proces de separare de lumea orientală și de sincronizare cu occidentul. Astfel, încă de la 1821, când regimul fanariot a luat sfârșit și când domnitorii autohtoni vin la putere, francezi de cele mai diferite profesii – medici, actori, profesori, diplomați în trecere sau stabiliți, unii chiar căsătoriți, în Principatele române și-au exercitat influența asupra românilor. Primul mare rezultat a fost cunoașterea limbii franceze, ceea ce a deschis o altă cale de dezvoltare a francofoniei românești, anume turnee de spectacole date de teatre franceze, ale căror mari succese probează că exista un public avizat. Formarea unei mase de cunoscători ai limbii franceze creează necesitatea de carte franceză. Sunt create astfel biblioteci și săli de lectură în care cartea franceză era dominantă.

De asemenea, apariția unei prese paralele, în franceză, dezvoltată spectaculos după 1830, a creat noi mari posibilități de extindere a francofoniei și de modernizare a societății. „În orice caz, este sigur că toate aceste ziare și reviste sau magazine au îndeplinit un rol decisiv în formarea mentalității omului modern, de tip occidental...” [2], precum și în îmbogățirea lexicului românesc cu neologisme de origine franceză, proces care a cunoscut apogeul în acea epocă.

Simpatia naturală a românilor față de francezi a găsit noi suporturi puternice în politica protectoare dusă de Franța față de Țările Române. Românii n-au uitat niciodată sprijinul hotărâtor dat de împăratul Napoleon al III-lea înfăptuirii unirii Principatelor Române, la 1859, prin determinarea tuturor puterilor garante să accepte faptul împlinit al alegerii aceluiași domn în ambele țări.

Francofilia românească a devenit indelebilă și ca urmare a fraternității de arme franco-române din primul război mondial, când sângele vărsat împreună pe pământ românesc a asigurat înfăptuirea marii uniri, cea din 1918. Iar francofilia a fost totdeauna pentru români coloana vertebrală a francofoniei. Calitatea francofoniei românești provine și din talentul românilor de a învăța limbi străine, elogiata de Mihai Ralea.

Se admite larg că francofilia și francofonia românilor sunt grefate pe o latinătate veche; dar Italia este la o distanță mai mică și are o limba mai apropiată de limba română. La baza opțiunii făcută de români în secolul al XIX-lea pentru modelul francez, care i-a ajutat să-și dezvolte identitatea culturală și să-și afirme originea și limba latină, trebuie să stea și faptul că Parisul luase locul Romei în fruntea lumii, precum și spiritul deschis și primitiv al francezilor.

*

* *

După ce elita intelectuală românească devenise ferm francofilă și francofonă, în baza acumulării realizate prin adăparea la cultura franceză solid constituită de pe atunci, această elită n-a întârziat să imprime împrumutului un sens dublu, la început timid, dar apoi din ce în ce mai viguros, transformându-l în schimb cultural. După ce a înmagazinat, intelectualitatea autohtonă a început să

producă, devenind astfel capabilă să restituie parțial împrumutul cultural pe care îl făcuse timp de o jumătate de secol, împrumut fără care nu ar fi ajuns să devină productivă. A fost construit în acest mod un patrimoniu spiritual comun, româno-francez, prin contribuția unui întreg șir de creatori români din variate domenii ale cunoașterii.

Fondată pe afinități culturale profunde, francofonia s-a constituit, cu timpul, într-un vehicul al creației literare și științifice a autorilor români, jucând un rol decisiv în sincronizarea europeană a culturii românești, în promovarea valorilor autohtone, în asigurarea succesului eforturilor de afirmare a identității naționale. În acest sens, devine cert că titlul frapant : „Ces Roumains qui ont fait la France”, dat de ambasadorul Franței la București – dl. Philippe Etienne, unei comunicări făcute în 2003 la Academia Română, nu este un gest de simplă curtoazie diplomatică, ci este enunțarea unui adevăr istoric incontestabil. Este un fapt, constatat și de alții că „ceea ce surprinde este numărul mare de români care au avut o contribuție importantă la edificarea științei și culturii franceze” [3]. De aceea, prezentarea, în continuare a acestui patrimoniu cultural comun, româno-francez, riscă să fie schematică, simplificatoare ; vom micșora, pe cât este cu putință acest risc prin considerarea ca fiind dovedite, deci necontroversabile, contribuții ca acelea ale Annei de Noailles (născută Brâncoveanu), Panait Istrati, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, prezentând pe scurt, după criteriul diacroniei, pe câțiva dintre ceilalți.

Astfel, I. E. Voinescu publică, în 1853, culegerea *Poésies roumaines – Les doïnas, poésies moldaves*, ce conține traducerea unei părți a volumului *Doine și lăcrămioare*, publicat de Vasile Alecsandri în același an. Doi ani mai târziu, în 1855 apare o a doua ediție intitulată *Poésies roumaines – Les doïnas, poésies moldaves*, „traduites d’Alecsandri par J. Voinesco”. Cele două ediții sunt primite cu interes și se bucură de aprecieri în presa literară franceză a vremii. Ziarul *La Presse* din 7 martie 1855, publică un comentariu reprodus în întregime de Teodor Vârgolici [4] în care Paulin Limayrac - considerându-l pe Vasile Alecsandri „un adevărat poet român” - relevă posibilitatea cunoașterii, prin aceste creații poetice originale, a trăsăturilor specifice ale poporului român, a situației sale în contextul istoric european al timpului: „...recomand această lectură tuturor celor cărora le palce să pătrundă în inima naționalităților necunoscute și să respire parfumul acestor flori originale care cresc în colțuri inexplorate, [...] românii nu ne imită, nu ne seamănă, au sentimente și o poezie a lor, și totuși nu ne sunt aproape deloc străini” [5].

Altă tentativă reușită de transfer cultural o face Dimitrie Bolintineanu prin publicarea la Paris, în 1866, a volumului *Brisés d’Orient*, conținând poeziile traduse în franceză de el însuși. Volumul suscită, de asemenea, comentarii pozitive, chiar elogioase la adresa acestui „artist român devenit poet francez”. Un reputat scriitor și istoric literar francez, Virgile Rossel, subliniază nota personală a poetului român : „Este un Lamartine sau ...un Victor Hugo, dar cu originalitatea sa proprie” [6].

Multe contribuții românești la cultura franceză au fost produse direct în Franța și în limba franceză, utilizată cu măiestrie ca limbă de adopție. Sunt demne de menționat mai întâi marile ambasadoare ale literaturii românești, precum Dora d’Istria (Elena Ghica) – eseistă de succes în epocă, poeta Elena Văcărescu și scriitoarea – supranumită „Nimfă a Europei”- Marta Bibescu. S-a remarcat că prin „strălucirea lor, ele reprezintă tot ceea ce se face mai bun în materie de literatură feminină, franceză pe deasupra” [7]. Luând în considerare poezia publicată în limba franceză de către Iulia Hasdeu, Elena Văcărescu, Al. Macedonski și Al. A. Sturza, Virgile Rossel, criticul literar amintit anterior, face - într-un studiu publicat în *Revue d’Histoire littéraire de la France* din 15 ianuarie 1898 - aprecieri favorabile despre creația lirică românească de expresie franceză, arătând că „acești poeți nu sunt imitatori palizi ai liricii franceze, ci izbutesc să aducă prin versurile lor în limba franceză un suflu nou, particular, un viu ecou al sensibilității, spiritualității și realității românești” [8]. Contribuția românească la cultura franceză s-a extins considerabil la noi domenii, iar sub aspect calitativ a atins apogeul în prima jumătate a secolului al XX-lea, când s-au afirmat muzicieni ca Dinu Lipatti, Clara Haskil, George Georgescu, Sergiu Celibidache, în frunte cu George Enesco și și-au desăvârșit opera pictori precum Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, Gheorghe

Petrașcu, Ștefan Popescu, Camil Ressu, Theodor Pallady și Victor Brauner, sculptori ca Dimitrie Paciurea, Carol Stork, Ion Jalea, Oscar Han, Ion Irimescu, culminând cu titanul Constantin Brâncuși, artiști ai scenei ca Elvira Popescu, adorată ca „una din reginele Orașului-Lumină”, Maria Ventura etc.

Parisul și limba franceză au oferit nu numai leagănul formării, ci apoi și debușul operei de specialitate a unui lung șir de oameni de știință, care au pus o parte din creația lor originală în slujba strălucirii culturii franceze contemporane. Amintim aici numele doar a câtorva dintre ei : Constantin Istrati – în chimie, Constantin Levaditi – în virusologie, Ion Cantacuzino – în medicină și bacteriologie, Victor Babeș – în microbiologie, Nicolae Paulescu – în fiziologie, Spiru Haret – în matematică și în pedagogie, Alexandru Proca – în fizica cuantică și radioactivitate, Ștefan Procopiu – în fizică, Traian Lalescu, Simion Stoilow, Gheorghe Țițeica și Nicolae Ciorănescu – în matematici, Ștefan Lupașcu – în logică și filosofie, Petre Sergescu în istoria științelor, Lazăr Șăineanu, Ovid Densușianu, Alexandru Rosetti – în filologie și marele istoric și cărturar, fondator al Școlii Române din Paris – la Fontenay-aux-Roses – Nicolae Iorga. Și nu poate fi nicidecum uitat „cel mai francez dintre români și cel mai român dintre francezi” [9], Nicolae Titulescu – alt titan, dar din sfera diplomației mondiale și al legislației internaționale, care mărturisea că : „Toți românii poartă Franța în inimă. Lucrând cu francezi, ne simțim ca și cum am lucra cu noi înșine. Tot ceea ce afectează Franța atinge și România într-o asemenea măsură încât sufletul ei vibrează la tot ceea ce este francez. Gloria Franței este o parte a gloriei noastre naționale” [10]. Nu pot fi omiși nici pionierii români ai aviației mondiale – Traian Vuia, care în 1906, a realizat la Montesson primul zbor din lume cu un aparat mai greu decât aerul și Henri Coandă, creator al primului avion cu reacție din lume, experimentat de el în 1910, tot în Franța, inventator ingenios și prolific, care a descoperit în 1934 fenomenul numit „Efectul Coandă”.

Dar faptele istorice și titlul lucrării de față impun revenirea la literatură, pentru că în domeniul ei au fost introduse cele mai spectaculoase noutăți în cultura franceză. Acestea au luat forma unor mișcări de avangardă artistică și literară, care au avut fondatori și promotori români și care, introduse în Franța și-au dovedit fecunditatea. Este vorba în primul rând de mișcarea Dada, creată de Tristan Tzara și de Marcel Iancu (Janco), în 1916, la Zurich, care, după 1918 își deplasează centrul la Paris, și care a generat căutări ce au condus la reînnoirea, uneori radicală, a literaturii franceze. O intensă activitate avangardistă s-a desfășurat, între 1924 și 1933, în jurul unor reviste ca *Punct*, *Integral*, *Unu*, *Alge*, *75HP*, având promotori ca Ilarie Voronca, Benjamin Fondane (B. Fundoianu), Gherasim Luca – toți devenind scriitori de expresie franceză care au transplantat aceste mișcări la Paris, aducând cu ele un suflu de noutate important, înnoitor de literatură. S-a putut vorbi astfel, cu și mai multă îndreptățire de o „literatură franceză de origine românească” [11]. În acest context, a devenit parte a patrimoniului cultural franco-român și „pictopoezia” creată de Victor Brauner ca artă de a amesteca cuvintele cu imaginile.

Se știe că după al doilea război mondial, relațiile României cu Franța au suferit profund din cauza împărțirii continentului în „două lumi” opuse. Totuși, interesul românilor pentru Franța și cultura sa, pentru limba franceză față de care n-au fost niciodată zgârciți în declarații de dragoste, a putut supraviețui. Aportul de inteligență și creativitate românească în Franța s-a datorat, în această perioadă, în parte exilului - Virgil Gheorghiu, Petru Dumitriu, Dumitru Țepeneag, George Banu, George Astaloș, Virgil Tănase, Matei Vișniec - ilustrând acest fenomen.

La mijlocul anilor ‘60, o redeschidere spre occident a permis revenirea relațiilor culturale cu Franța la forma lor naturală și tradițională. Astfel, primii bursieri români de după al doilea război ai statului francez pleacă la studii în 1966. După 1989, tradiția studiilor de formare și perfecționare a intelectualilor români în Franța s-a restabilit - în prezent aflându-se în Franța, în sistemul L.M.D. (licență, masterat, doctorat) circa 2000 de tineri români, mult mai mulți decât în oricare altă țară, iar schimburile culturale și științifice franco-române s-au intensificat și prin eforturile unor organisme menite să contribuie la dezvoltarea învățământului universitar și a cercetării, ca și a francofoniei, cum este Agenția Universitară a Francofoniei (AUF). Auspicii dintre cele mai favorabile crează

coprezența țărilor noastre în Uniunea Europeană, precum și, în special, Parteneriatul dintre Franța și România, semnat recent la București.

Concluzii

În încheiere, trebuie spus că se menține de secole o opțiune a românilor pentru Franța și pentru limba și modelul cultural francez, care au marcat profund conștiința românească. Așadar, francofilia și francofonia românilor sunt fondate pe libera opțiune, ceea ce le conferă o dimensiune afectivă; bazată pe afinități electiv francofonia românilor este „une francophonie de coeur”, rezistentă la vicisitudinile vremii. Atracția irezistibilă, uneori chiar paradoxală, pentru Franța, fidelitatea față de valorile culturii franceze, profunzimea și plăcerea învățării limbii franceze, ca vehicul de cultură, nu strict utilitar, și pe deasupra ca vector de pătrundere largă în lume a rezultatelor creativității românești, explică de ce franceza rămâne în cadrul plurilingvismului o limbă fundamentală, iar Franța continuă să fie pentru români un spațiu de predilecție.

Bibliografie

1. Berindei, D., « La France et le réveil spirituel moderne des Roumains ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), *Francophonie roumaine et intégration européenne. Actes du colloque international*, Dijon, octobre 2004. Dijon: Université de Bourgogne, Centre Gaston Bachelard, 2006, p. 22
2. Lupu, C., « De la francophilie vers l'essence française et (néo)latine du lexique cultivé du roumain moderne ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), *op.cit.*, p. 131
3. Nicolescu, B., « La contribution des Roumains à la science et à la culture françaises ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), p. 40
4. Vârgolici, T., *Interferențe literare româno-franceze*, București : Editura Univers, 1977, p. 80-81
5. Vârgolici, T., *Interferențe literare româno-franceze*, București : Editura Univers, 1977, p.81
6. Vârgolici, T., *Interferențe literare româno-franceze*, București : Editura Univers, 1977, p. 92
7. Conrad, J.-Y., « Un apport fondamental à la francophonie : La présence Romaine à Paris ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), *op.cit.*, p.62
8. Vârgolici, T., *Interferențe literare româno-franceze*, București : Editura Univers, 1977, *op.cit.*, p. 91
9. Conrad, J.-Y., « Un apport fondamental à la francophonie : La présence Romaine à Paris ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), p. 67
10. CRAIA, S., *Francophonie și francofilie la români*. s.l. : Editura Demiurg, 1995, p. 34
11. Longre, J.-P., « Avant-gardes roumaines et littérature française ». In Ramona Bordei-Boca (sous la dir.de), p. 305
12. Eliade, P., *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile*. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote. În românește de Aurelia Creția. Prefață și note Alexandru Duțu. București, Editura Univers, 1982
13. Boia, L., *România. Țară de frontieră a Europei*, Ediția a II-a revizuită și adăugită. București : Humanitas, 2005
14. Simion, E., *Timpul trăirii, timpul mărturisirii. Jurnal parizian*. Ediția a IV-a, text integral, București: Editura Mercurio, 1999